

*Мирко Барјактаровић**

ЈОШ О ШУДИКОВСКОМ НАТПИСУ /НАТПИСИМА/

Увод

Од када су Турци разорили и спалили /1738/ шудиковски манастир то место је препуштено потпуном заборава. Додуше, од тога времена било је не само страдања већ и смене становништва у овом крају, тако да се о овом некада познатом манастиру и његовој улози једва понешто зна или нагађа. Писаних података је мало. Од двадесетих година пак нашег столећа, заправо од 1925. године, Шудикова ће привући пажњу стручњака преко и због уклесаних знакова /нечијег писма/ на једном овећем камену који је ослобођен испод гомиле камења где је некада била црква.

I

1. Манастир Шудикова налазио се у старој Будимљанској жупи, потоњем Хасу, два-три километра ниже данашње вароши Берана. Ту је, у Тивранској клисури, до 1738. постојао манастир /Шудикова/ чија је црква била посвећена Богородици /Ваведње/. Није познато када је и ко подигао ову цркву. У 16. столећу она се помиње неколико пута, у 17. столећу ту су се преписивале и књиге (црквене, разуме се). Понекад се и претера, па се каже да је ту постојала и преписивачка школа. А о тој школи и њеном рангу говори нам податак из 1737. године када се помиње крагујевачки прота Вуле, родом из „села Васојевићи”, који је учио код шудиковског јеромонаха Ђерасима а за кога се опет каже да је читати „полако” знао, али да није умео да „поје и пише”². Међутим, у 16. столећу помиње се јерођакон Мојсије „отечеством од места званог Будимља близу манастира Шудикове”³. Овде се старо насеље Будимља одређује према манастиру Шудикови, а не обрнуто.

* Проф. др Мирко Барјактаровић, Београд

¹ Енциклопедија С Х С-Станоја Станојевића IV, Београд 1929, код Шудикова.

² Споменик Српске Академије Наука 42, Београд 1905, 190, 192.

³ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, под год. 1531-1538.

Дакле, неколико минута хода југозападно од садашњег села Будмиље, у теснацу Тивранске клисуре, у самом подножју узвишења Тифран /1162 м/, недалеко од Лима, на надморској висини од око 630m, налазе се рушевине шудиковске цркве. За разлику од овамо познатијег и старијег манастира Ђурђевих ступова, овај манастир је био подигнут у заиста затуреном и тешко приступачном месту (в. картограм Шудикове).

Само пак име манастира дошло је свакако по имену насеља на чијој се територији налазио. Јер, у Поменику манастира Шудикове, за који се тврди да потиче из 17. столећа, а у коме су уписана имена дародаваца из појединих села овом манастиру, помиње се и село Шудик.⁴ Значење овог имена, међутим, остаје непознато.

2. О каквом се камену са писменим знацима из Шудикове ради? То је од кречњака, којега овамо има и напретек, правилно обликован квадар (димензија 95 x 90 x 55 cm, на чијим се странама, осим основе на којој лежи, налазе, видно уклесани знаци (слова или текстови). Овај камен са натписом је свакако старији од манастира Шудикове. Он је у цркву, касније грађену, доспео да би ту служио као „трпеза”. Пре неколико година овај камен је пренесен у Полимски музеј (чија се зграда налази поред самог манастира Ђурђевих ступова).

Шта опет представљају и о чему говоре знаци са овог камена. О томе до сада није дато ни приближно објашњење. Нећемо ни ми то учинити, али ћемо на крају овог прилога приложити још записа и неке знаке са територије села Будимље.

а. Први који је открио (и указао на) овај споменик био је Душан Вуксан, директор беранске гимназије. Када је овај квадар ослобођен из рушевине камења, Вуксан је 1923-4. саопштио да се на том камену налазе неки „чудни” натписи и „шаре”⁵. Прва, дакле, вест о овом спомену гласи да он садржи чудне натписе и шаре.

б. Иза тога, 1930. архитекта Перо Поповић, осврћући се на овај споменик, написао је да се на њему налазе „неразумљиве шаре”.⁶

в. Године 1958. германиста Иван Пудић за знаке на овом камену из Шудикове изјавио је да личе на руне (писмо старих Гота)⁷. Рунама

⁴ Љ. Стојановић, *Поменик манастира Шудикова*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор VIII, Београд 1928, 184. Марко Цемовић мисли да се доњи део села Будимље некада називао Шудкова (М. Цемовић, *Васојевићи*, Београд 1993, 187). Тако мисли и Дашић (М. Дашић, *Васојевићи од помена до 1860*, Београд 1986, 141).

⁵ Д. Вуксан, Шудикова, један извештај, Ловћенски одјек, Цетиње 1925, 46-51.

⁶ П. Поповић, *Шаре на квадру у манастиру Шудикова код Берана*, Прилози за књижевност, историју језик и фолклор X св. 2 Београд 1030, 233.

⁷ М. Дашић, допис београдском листу Борба 5-VII-1958. У овом допису каже се да и на будимљанском гробљу има сличних знакова на надгробном камењу. Дашић ће и касније, у свом обимном раду о Васојевићима, држећи се свакако претпоставке Пудића, дозволити могућност да је ово писмо остало од источних Гота који су у другој половини V столећа захватили источне крајеве Балканског полуострва (М. Дашић, *Васојевићи од помена до 1860*, Београд 1986, 46-7).

се иначе назива писмо старих германских народа пре него су упознали и прихватили латиницу. Најстарија азбука тога писма имала је 24 знака⁸. Према првом Пудићевом утиску, знаци са шудиковског камена, дакле, личе на руне.

г. Годину дана касније, пишући посебно о овом камену и знацима на њему Ђорђе Радојичић ће закључити да су то у ствари биле „шаре за гатање”, чега је, каже он, било и у Бугарској као и код нас на „словашима” (везу)⁹. Нама је тешко прихватити и мишљење да се по резама са заиста тешког камена гатало! Празноверни свет свагда је гатао и на једноставније начине и без овако крупних инструмената.

д. После тога, године 1963. и Данило Барјактаревић брижљивије се бавио овим натписом па је тврдио, и то углавном по знацима са једне бочне стране овог квадра да се ту у ствари радило о врсти скривалице, односно тајног записа, а који, наводно, ваља овако прочитати”. „Сиј јаки и свети лик храма Богородице”. Дакле, скривалице и загонетка, особито у оном квадратићу са две кукице, коју је неки „довитљиви” калуђер искомбиновао¹⁰. Разуме се домишљањем и конструкцијама да се исцеде баш ћирилски знаци и слова и да се само из једног знака прочитају речи „храм” и „Богородица” није ништа објашњено. У осталом, зашто би калуђер скривеним знацима записао да се овде радило о храму Богородице, када је и прости, неписмени свет знао у коју и чију цркву иде (и коме је она била посвећена).

ђ. На крају, и ми смо пре двадестак година у студији „Етнички развитак горњег Полимља” у вези са тим спомеником написали следеће: „Колико је и да ли је у горњем Полимљу остало трагова од германских Гота, који су у другој половини петог столећа били продрли у данашње наше крајеве и (како се мисли) засновали утврђење Анагастум (Оногошт-Никшић)¹¹ за сада је тешко ништа поуздано рећи. Уколико је пак један камен из Шудикове (крај Иванграда) са „рунама” како је претпоставио Иван Пудић,¹² онда би то могао да буде доказ ма и привременог присуства Гота у овом крају. О натпису са тог камена

⁸ Ристић-Кангрга, Речник страних речи, код *Руне*. Природно је да су руне урезиване и на надгробном камењу. Код нас од тог писма једино је до сада познат један запис на једном ступу у Брези /Босна/ (Енциклопедија ликовних уметности 4, Загреб 1966, код *Руне*).

⁹ Ђ. Радојичић, *Литања књижевности и језика IV-V*, св. А. Сарајево 1959, 195. Исте године у листу Политика, рубрика „Да ли знате”, од 22-IV-1959, очигледно на основи тог Радојичићевог рада, објављена је notiца у којој се говори о „тајанственим знацима” на камену из Шудикове, који су слични везу из Босне (такозваним „словашима”) или „резама” које се помиње на Црноризац Храбар крајем IX столећа.

¹⁰ Д. Барјактаревић, *Шудиковски натпис*, Зборник филозофског факултета у Приштини I, Приштина 1963, 174-5.

¹¹ Д. и М. Гарашанин, *Старије камено доба*, Историја Црне Горе I, Титоград 1967, 253, 255.

¹² Београдски лист Борба од 15-VII-1958 (према допису М. Дашић).

иначе је доста писано/.../ док се нама чини да знаци писма са оног камена потичу од Бугара. Јер познато је да су Бугари у средњем веку у неколико махова продирали у Србију и стизали до Полимља па једно време онде можда и дуже боравили, а у Алтају, код Монгола, још у VI столећу било је створено писмо које је имало знаке истоветне са „рунама“ из Шудикове”¹³

Ово наше мишљење /или тврђење/ указује само на могућност порекла и време доспевања овог писма у горње Полимље, а не и на његову садржину и свентуални „читање”. Сада пак додајемо да је и Радојичић нашао сличности знакова са шудиковског камена са протобугарским знацима (протобугари су онај део Бугара средњо-всковних чији су преци монголског порекла). Чак је као потврду за то приложио и неке знаке очуване у Бугарској. Али, сам Радојичић не верује да су Бугари, који су овај крај освојили у IX столећу, употребљавали старо писмо (овде он употребљава термин писмо (а не „резе” када су у то време, додаје он, већ имали два словенска писма /стр. 193 цитираног рада/.

II

Толико о овом већ доста познатом камену из Шудикове.

Међутим, идући од куће породице Воја Дабетића (крајњи доњи део села Будимље) у ствари јединим прилазом рушевини манастира Шудикове, приметити се по ливади како из земље вире горњи (угаони, двосливни) делови надгробног камења, такозваних стећака, какве углавном сретамо по Босни и Херцеговини. (И у селу Бабину, удаљеном одавде један сат хода, било је очуваних стећака). Но, то би већ било покретање питања распрострањења стећака и по горњем Полимљу. Још даље, на граници радне земље Дабетића и оближње шуме у којој се налазе рушевине шудиковске цркве налази се на нешто одигнут камењарски превој (локалитет Избине). Ту, на станцу камењу које се својим оштрицама издиже из земље, налазе се плитко урезани знаци (слова, резе, текстови, симболи, шаре, или како све ово неко може да назове), које смо, колико се прецизније могло преписали (прецртали), као неке три целине и које, ево, и прилажемо. У прилогу су и две-три појединости са камења из будимљанског гробља. Можда ће некада, неко, из ових уреза моћи штогод да „прочита” или закључи. Макар то било домишљање као што је то досада био случај са знацима (натписом) са шудиковског квадра. Мислимо да сви ови урези, како сада изгледају, нису настали као пука чобанска забава или нечија игарија. Утолико пре што се неки знаци са овог стећа (Избине) и оног квадра понављају, односно подударују. Сматрамо да би све ове знаке требало заједно узети и разматрати као делове одређене целине.¹⁴

¹³ *Очерки опшеи этнографии*, Азиятская часть СССР, Издање Етнографског института Академија наука СССР, Москва 1960, 285.

¹⁴ У вези са овим знацима помињемо и следеће. У Ровцима, село Веље Дубоко, локалитет Трновица, на камену станцу, као и на „Нишином киљану” на планини Лукавици, има уреза на камењу којима се стилизовано представљају људске главе (М.

И, на крају, када су мало пре помињане старогерманске руне додајмо и следеће. Са најранијим облицима и изгледом руна, као писма, шудиковски знаци очигледно немају сличности. То се одмах запажа њиховим упоређивањем са старим рунама¹⁵. Али, упоређујући поједине знаке (слова) руна каснијих времена, које су, разуме се, временом и мењане, са знацима (да не кажемо шарама или резама) из Шудикове, особито са овим новим сада приложеним (из локалитета Избине) може да се види да има одређених подударача, односно сличности. Неки знаци са шудиковског квадра, дакле, имају сличности са рунама из каснијих времена, када су оне, или барем неке од њих, изгледале другачије и када су нам познате и њихове гласовне вредности и значења.

Како, после свега, наћи везу између писма старих Гота и старих Монгола са Алтаја? Тешко, на жалост, још теже да се све ово и прочита.

Када додирујемо руне и када смо раније помињали Пудића, рецимо и следеће. После проучавања шудиковских знакова и њихова упоређивања са познатим старим писмима, Пудић је закључио: да међу шудиковским знацима има сличних са писмом старих Етрураца, Старогрка, древних Италијана и старих Германа. А познато је да су некада, код неких, поједини па и овакви знаци, служили као бројне вредности, као симболи или пак као знаци самих клесара. Све што је смео да каже о шудиковским знацима, Пудић је сажео у следећем: да су „по пореклу и употреби” слични знацима који се срећу по Бугарској (И. Пудић, *Шудик. знаци*, Годишњак (књ. III) Центра за балканолошка испитивања, Сарајево 1965, 182-184).

Сматрамо ипак да је шудиковски квадар, о коме се досад више пута писало, ништа друго до надгробни камен и да је он, као погодан за

Барјактаровић, *Ровца*, Титоград 1984, 141, 142). У Боки, у месту Липци, између Моринча и Рисна, на стени, уцртано је седам фигура јелена и неколико мотива свастике (кукастог крста) и квадрата. Уцртавање је направљено смешом крча и иловаче. Сматра се да је то остало од Илира (И. Пушић, *Праисториски цртежи на стијени и Липцима*, Годишњак Центра за балканолошка испитивања IV, Сарајево 1966, 187-191; Археолошки локалитети и стање археолошке науке у Боки Которској, Бока I /Зборник радова више аутора/, Херцег-Нови 1969,8). Друго, на надгробном камењу код Арбанаса /католика/ села Вуксан Лекић, недалеко од Подгорице, урезане су разне шаре и фигуре као што су сунце, звезде, полумесец, розета, змија, петао, оружје, крст. У неким од ових шара може да има одређене старине и симболике, али и не мора. Оне уколико су новије, могу да буду урезане једноставно као шаре: да би се чиме било попунио празан простор. Тако на једном доста великом надгробном „стубу”, одозго наниже, урезане су: звезда, полумесец, розета, крст и, на самом дну, до саме земље, два концентрична круга /Ш. Бешлагич, *Стари малисорски надгробни споменици у Вуксан Лекићу*, Гласник музеја Косова и Метохије X. Приштина 1970,373).

На шудиковском пак камењу нема представа ни људи нити животиња, као ни представљеног оружја или каквих симбола, већ су то очигледно знаци и остаци нечијег писма. Посебно они са каменог квадра, о коме је до сада било више пута речи.

¹⁵ (Какве су дате у) Бољшаја совјетска енциклопедија 37, Москва 1955, код *Руна*

„трпезу” доспео у цркву св. Богородице. Уосталом, на том камену, као и на другим мање очуваним надгробним белезима са гробља у Будимљи, упадљиво се понављају неки знаци. Тако стоји и са оним натписом из Бугарске (који је Радојичић објавио). Ту је пре свега знак сличан сохи. Отприлике он би требало да значи оно што и кад се саставља: Овде лежи...”

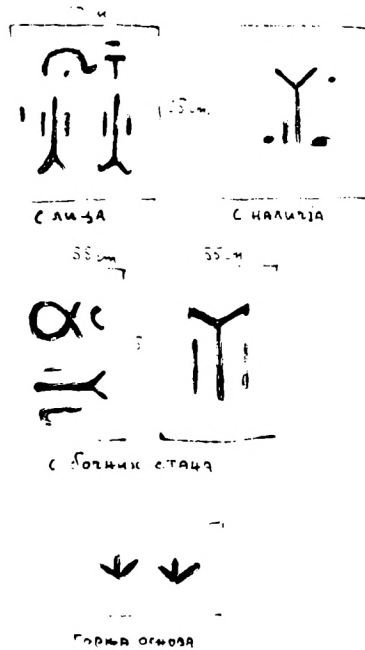

Картограм Шудикове

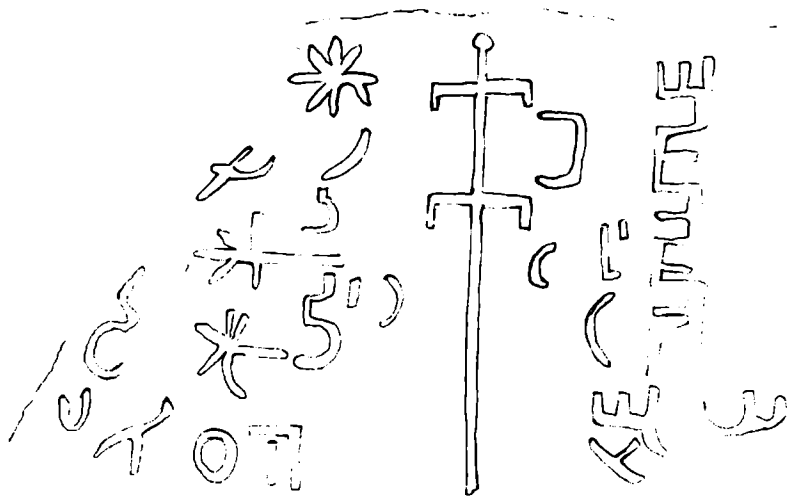
2. Шудиковски квадар

1.

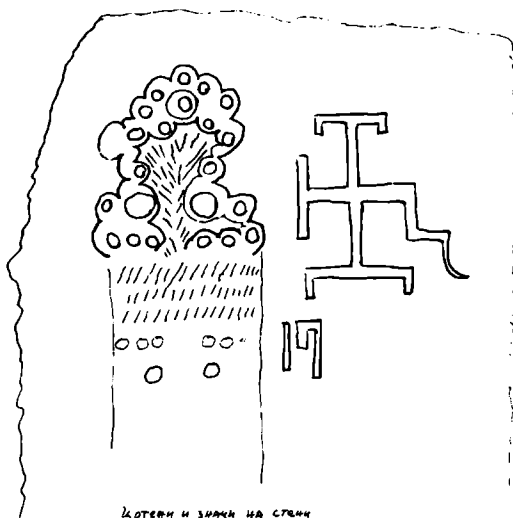
3.

Слика 1. Шудиковски натпис. Слика 2. Шудиковски квадар.

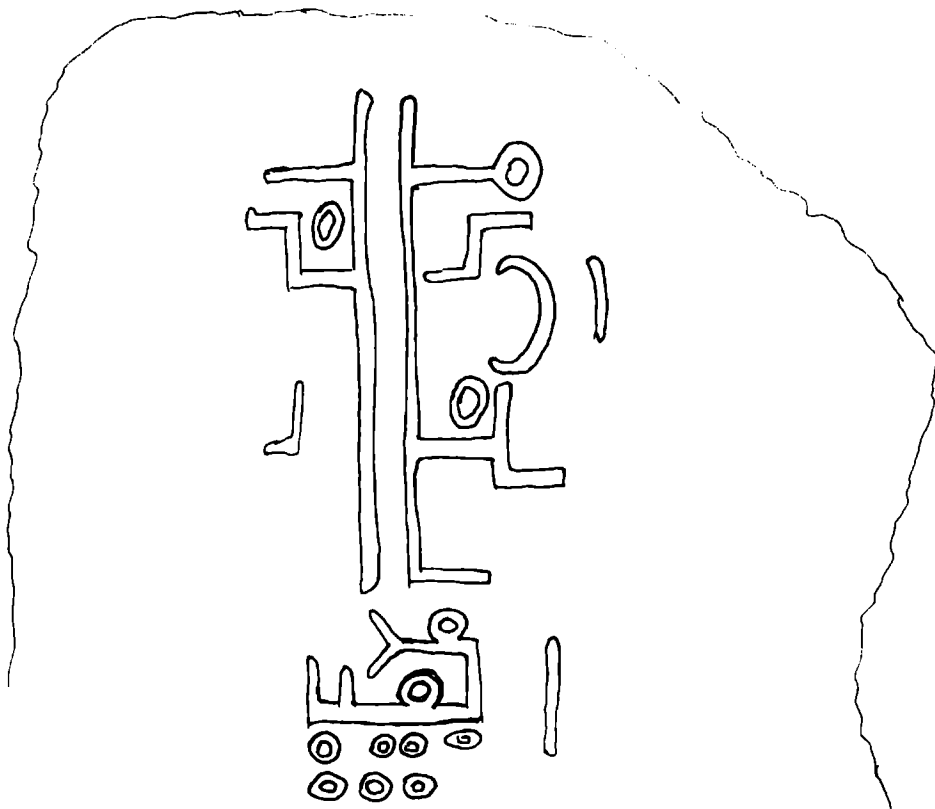

Знаци на стани (Иубина)

4.

Зртеви и знаци на стани
(Иубина)

5.

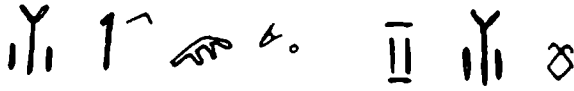
Део уреза у стени (избине)

6.

са гробља у Будимци

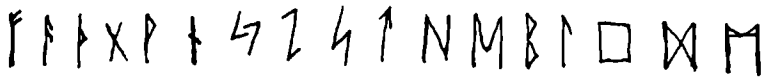
7.

знаци из Бугарске

⊗ = о , Υ = р , < = к , | = и

ГЛАСОВНА ЗНАЧЕЊА НЕКИХ РУЧА

РАНИЈИ ОБЛИЦИ РУЧА

8.

Mirko Barjaktarović

MORE ON THE ŠUDIKOVO INSCRIPTION(S)

Summary

On a stone rectangular parallelepiped (95 x 90 x 55 cm) found at Šudikovo, near Berane (in 1923), text (signs, characters) has been carved on all the five free sides. So far it has been said that these are “strange” inscriptions, incomprehensible signs similar to the Old-Germanic runes, a secret script, or carvings which served for the purpose of soothsaying. No acceptable explanation has so far been offered as to the time and the culture to which these inscriptions could be attributed. Similar inscriptions have also been found in Bulgaria.

The Šudikovo stone (now in the Berane Museum) at first certainly served as a tombstone.